

JAHON HAMJAMIYATIDA XALQARO EKOLOGIYA HUQUQI

Xudaynazarova Uldaulet Muratovna-Berdaq

nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti

yuridika fakulteti 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalqaro ekologiya huquqi tushunchasi va o'ziga xos xususiyatlari, xalqaro ekologiya huquqining prinsiplari, xalqaro ekologiya huquqining manbaalari, xalqaro ekologiya huquqida xalqaro tashkilotlarning o'rni va ahamiyati haqida yoritiladi. Shu bilan birga xalqaro ekologiya huquqida javobgarlik masalalari mohiyatini ham keng ochib beradi.

Kalit sózlar: Atrof-muhitni muhofaza qilish, ekologik xavfsizlik, ekologik huquqbuzarliklar, ekologik majburiyatlar va monitoring, tabiiy resurslardan foydalanish, ekologiyada xalqaro tashkilotlar roli va ahamiyati

Xalqaro ekologiya huquqi - xalqaro miqyosda mavjud ekologik qonunlar, prinsiplar hamda xalqaro huquqiy normalami tartibga solgan holda, atrof tabiiy muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ekologik xavfsizlikni hamda inson ekologik huquqlariga rioya etilishini ta'minlash, turli xil manbalardan tabiatga zararlarni oldini olish, dunyo xalqlarga Yer yuzida kelajak avlod manfaatlarini inobatga olgan holda qulay hamda boy tabiiy sharoit hamda yuksak tabiatni ta'minlab berishga qaratilgan normalar majmui hisoblanadi. Xalqaro ekologiya huquqi obyektlarining ikki turi: xalqaro-huquqiy muhofazalash obyektlari va xalqaro-huquqiy tabiiy obyektlari mavjud. Xalqaro-huquqiy muhofaza qilish obyektiga havo basseyni, fazo, dunyo okeani, Antarktika, ko'chib yuruvchi hayvonlar va qushlar kiradi. Xalqaro-huquqiy tabiiy obyektiga - implementatsiya qilingan milliy qonunlar asosida muhofaza qilinadigan va ulardan foydalanadigan tabiiy obyektlar kiradi. Ikki va undan ortiq mamlakatlar hududlarida joylashgan daryolar, ko'llar, dengizlar hamda xalqaro Qizil kitobiga kiritilgan kamyob yoxud yo'q bo'lib ketayotgan o'simlik va hayvonot dunyosi turlari kiradi. Ushbu sohadagi ko'p tomonlama xalqaro hamkorlikning ilk qadami bo'lib 1913-yil 17—19-noyabr

kunlari Shveysariyaning Bern shahrida bo‘lib o‘tgan “Tabiatni xalqaro miqyosda muhofaza qilish to‘g‘risida”gi nufuzli konferensiya hisoblanadi. Ushbu konferensiyada tabiatni xalqaro miqyosda muhofaza qilish bo‘yicha Konsultativ komissiyani ta‘sis etish to‘g‘risidagi kelishuv imzolandi.

Umum e‘tirof etilgan prinsiplar quyidagilardan iborat:

- atrof-muhitga insoniyatning umumiy tashvishi;
- davlat hududidan tashqari atrof-muhit insoniyatning uraiimilliy boyligi hisoblanishi;
- atrof-muhit va uning tarkibiy qismini o‘rganish va undan foydalanishning erkinligi;
- atrof-muhitdan oqilona foydalanish;
- atrof-muhit va uning tarkibiy qismini o‘rganish va undan foydalanishdagi xalqaro-huquqiy hamkorlikka ko‘maklashish (yordam berish);
- atrof-muhitga ehtiyotkorona yondashish;
- atrof-muhitga zarar yetkazishning oldini olish v.b.

Taniqli huquqshunos - ekolog olim O.S.Kolbasovning ta’kidlashicha, “Xalqaro huquqning barcha shtatlarida bo‘lgani kabi atrof-muhitni muhofaza etish ham shartnomalarda, konvensiyalarda va kelishuvlarda o‘z ifodasini topgan bo‘lishi kerak, normativ va yordamchi hujjatlar global ahamiyatga ega bo‘lgan kelishuvlarni to‘ldiradi, rivojlantiradi hamda uni kuchaytiradi”.

Faoliyat doirasiga ko‘ra turli toifadagi, siyosiy-ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanish yo‘nalishidagi ham da. dunyoning barcha mintaqalardagi davlatlarning ekologik munosabatlariga qaratilgan xalqaro tashkilotlarga BMT va uning ixtisoslashgan muassasalari kiradi. Ma’lumki, BMT 1945-yil 25-oktabrdan buyon faoliyat yuritib kelayotgan eng nufuzli xalqaro tashkilot bo‘lib, o‘z oldiga barcha davlatlar o‘rtasida tinchlik va xavfsizlikni saqlash, mustahkamlash va o‘zaro hamkorlikni rivojlantirish maqsadini qo‘yadi. Bosh Assambleya qoshidagi BMTning Iqtisodiy va ijtimoiy kengashi (EKOSOS) ma’lum bir turdagi aniq vazifalarni bajaradi, uning

vakolatlari juda keng miqyosda bo'lib, ular toifasiga ekologik masalalar ham kiradi. Ekologik masalalar uning rahbarligi ostidagi qo'mita va komissiyalar vazifasiga yuklatilgan. Ulardan biri Tabiiy boyliklar qo'mitasi-ekologik vazifalarni bajarishda alohida o'rin tutadi. EKOSOS o'zining qo'mita va komissiyalar faoliyatini umumlashtirib Bosh Assambleyaga tavsiyanomalar beradi va konvensiyalar tayyorlaydi, o'z huquq doirasida xalqaro ekologik konferensiyalar chaqiradi, ixtisoslashtirilgan tashkilotlar bilan birgalikda ekologik bitimlar tuzadi. Xalqaro ekologiya huquqida xalqaro miqyosdagi ekologik jamg'armalarning ahamiyati beqiyos. Bular tabiatni muhofaza qilish, atrof-muhitni sanitar va gigiyenik holatini yaxshilash va ekologik dasturlarni moliyaviy jihatdan ta'minlash kabi maqsadlarni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan. Faoliyat yuritish va amaliy harakat qilish ko'lamiga muvofiq ular umumjahon, mintaqaviy va mintaqalararo turlarga bo'linadi. Xalqaro Qizil kitob - 1972-yili noyabr oyida bo'lib o'tgan

YUNESKO tashkilotining konferentsiyasida qabul qilingan "Umumjahon madaniy va tabiiy merosini muhofaza qilish to'g'risida"gi konvensiyaga muvofiq tuzildi. Unda Yer yuzida noyob va yo'qolib ketish xavfi ostida

turgan o'simlik va hayvonot dunyosi turlarining biologiyasi, tarqalishi, yo'qolib ketish sabablari va muhofaza qilish choralari ko'rsatib o'tilgan. Hozirgi yaqtda O'zbekiston Respublikasi Birlashgan millatlar tashkilotining munosib a'zosi sifatida uning bir qator dasturlari va maxsus muassasalari bilan hamkrlokni keng yo'lga qo'ygan, ular: YUNEP, YUNESKO, FAO, YUNIDO, Yevropada xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti, Yevropa ittifoqi, Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki, Butunjahon meteorologiya tashkiloti, Qurg'oqchilik mavjud bo'lgan hududlar uchun qishloq xo'jaligi tadqiqotlari Xalqaro markazi, xalqaro hamkorlik bo'yicha Koreya agentligi (KOICA), xalqaro hamkorlik bo'yicha Yaponiya agentligi (JISA), shuningdek ikkita mintaqaviy

komissiya, ya'ni BMTning Yevropa iqtisodiyoti komissiyasi va Osiyo hamda Tinch okeani uchun iqtisodiy-ijtimoiy komissiyasi shular jumlasidandir.

Xalqaro ekologik-huquqiy javobgarlik xalqaro ommaviy huquqning javobgarlik tizimining bir qismi hisoblanib - xalqaro huquq subyektlari (davlatlar, xalqaro tashkilotlar va transmilliy korporatsiyalar)ning atrof-muhitga yetkazadigan zararining oldini olish yoki yetkazilgan zararni qoplash yuzasidan kelib chiqadigan xalqaro-huquqiy me'yorlar va ularga monand ravishdagi huquqiy munosabatlarning iqtisodiy-huquqiy kompleksi hisoblanadi.

Ushbu javobgarlik kodifikatsiyalashmagan, ya'ni u atrof-muhitga oid aniq bir masalalari bo'yicha faqat odat normalariga asoslanadi. Agarda davlatlar, xalqaro tashkilotlar va transmilliy korporatsiyalar faoliyatlari BMT va uning ixtisoslashgan tashkilotlari yoki mintaqaviy ekologik tashkilotlar tomonidan belgilangan atrof-muhit holatining huquqiy me'yorlari doirasida bo'lsa, bu holat ushbu subyektlarning butun olam tabiati oldidagi iqtisodiy-ekologik javobgarligini paydo qiladi. Buni ularning tabiat va qolaversa kelajak avlodlar oldidagi moddiy va ma'naviy javobgarligi deyish mumkin. Ma'lumki, eng nufuzli xalqaro sudlov organi - BM Tning xalqaro Gaaga sudi 1945-yil BMT bilan bir vaqtda faoliyat yurita boshladi. Uning a'zolari Bosh Assambleya tomonidan 5 yil muddatga saylanadilar. BMT Nizomining 99-moddasiga binoan Gaaga sudi Xavfsizlik Kengashiga xalqaro ekologik masalalarga doir va ekologik xavfsizlikni saqlash bo'yicha har qanday masalalarni hal qilishga doir takliflar bilan chiqishga huquqlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xalqaro ekologiya huquqi o'quv qo'llanma; O.Narzullaev; Toshkent-2009;
2. Xalqaro huquq darslik TDYU; Toshkent-2018
3. Hozirgi zamon xalqaro huquq nazariyasi asoslari o'quv qo'llanma; I.I. Lukashuk; A.X. Saidov; Toshkent-2007;
4. Дубовик О.Л. Механизм имплементации экологического права Европейского союза в национальное законодательство об охране окружающей среды стран-участниц // Экологическое право. 2019. № 4. С. 25-31.
5. Environment and Development // Terminology Bulletin №344. — NY: UN, 1992.